

УДК 371.383(082.1)

Д.М. Нестерчук, к.т.н., доцент, А.Ф. Дяденчук, к.т.н.
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ В ГАЛУЗІ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

Анотація. В статті розглянуті проблеми формування педагогічної свідомості викладача при професійній підготовці майбутніх фахівців в галузі електроенергетики та досліджені складові організаційно-методичної системи формування педагогічної майстерності викладача вищої школи в процесі викладання спеціальних технічних дисциплін у ЗВО 3-4 рівнів акредитації.

Ключові слова: педагогічна майстерність, викладач, вища школа, взаємодія, студентство.

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейський освітній та науковий простір, підвищення якості освіти та рівня викладання навчальних дисциплін зумовлюють посилення вимог до сучасного викладача, рівня його професійної компетентності, загальної культури, педагогічної майстерності та постійного самовдосконалення.

Сучасна концепція педагогічної освіти передбачає, перш за все, створення умов для розвитку творчих здібностей педагога, завдяки чому і можна досягти глибокого науково-педагогічного професіоналізму.

Майбутнє держави залежить від якості освіти, а саме того, на скільки кваліфікованими будуть майбутні робочі кадри, а це залежить від того, наскільки майстерно будуть працювати викладачі у закладах вищої освіти нашої країни.

У системі вищої освіти особливо важлива роль належить професорсько-викладацькому складу. Викладач вищої школи повинен бути не тільки транслятором наукових новітніх знань, уміти формувати у студентів професійні компетентності, а й бути ідеальним зразком Людини науки, духовно-моральної, художньо-естетичної культури, широкої ерудиції та інтелігентності [1, 2, 3].

Педагогічна майстерність – це високе мистецтво навчання й виховання, що постійно вдосконалюється, це професійна діяльність викладача, Сучасному викладачу для ефективного виконання педагогічних функцій важливо усвідомлювати структуру педагогічної діяльності, її основні компоненти, педагогічні дії і професійно важливі вміння й якості, які необхідні для її реалізації.

Актуальність теми статті обумовлена необхідністю формування педагогічної свідомості у викладачів вищої школи, яка є недостатньо

вивченою та дослідженою, не в повній мірі використовується міжнародний та європейський досвід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній педагогічній науці існує досить велика кількість різноманітних означень щодо визначення педагогічної майстерності. За результатами аналізу та систематизації існуючих означень з урахуванням різноманітних думок вчених відносно досліджуваного поняття, був зроблений висновок, що педагогічна майстерність – це висока культура організаторської, управлінської, виховної, трудової, ігрової і громадської діяльності викладача, який наділений властивостями творчої особистості, що дозволяє вирішувати всі питання навчально-виховної роботи разом зі студентами в умовах співдружності та співтворчості, враховуючи інтереси і рівень вихованості кожного, а також індивідуальні та психологічні особливості кожного студента [3, 4, 5].

Критеріями педагогічної майстерності викладача є такі ознаки його діяльності, як гуманність, науковість, педагогічна доцільність, результативність, демократичність, творчість, оригінальність.

Майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні викладача, його загальній культурі та педагогічному власному досвіді. Необхідними умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція педагога й професійно значущі особистісні риси і якості [4].

На рисунку 1 наведена розроблена авторами класифікація компонент педагогічної майстерності викладача.

Рис. 1. Класифікація компонент педагогічної майстерності викладача

Аналіз літературних джерел [1, 3, 4, 6] дозволив дослідити ці компоненти більш детально, а саме:

- професійна компетентність – це знання педагогіки, психології, логіки, принципів, форм й методів навчання і виховання, змісту навчального предмету та індивідуальних особливостей студента, а також уміння спілкуватися, доступно викладати навчальний матеріал, вести полеміку, керувати дискусією, використовувати наочні посібники і технічні засоби навчання, зацікавлювати і підтримувати увагу, аналізувати та оцінювати знання й вміння студентів, володіти комп'ютерною технікою та мати навички усного мовлення, розподілу власної уваги;

- особисті якості – це науковий світогляд, висока моральність, широкий кругозір та ерудиція, духовна культура, оптимізм, емоційна стійкість, витримка, наполегливість, терплячість і доброзичливість, співчуття та емпатія [8];

- педагогічна техніка – це комплекс умінь та навичок, що дають змогу досягнути оптимальних результатів у навчанні та вихованні студентів (міміка, жести, техніка мовлення, техніка педагогічного спілкування, вміння контролювати власні емоції, настрій);

- педагогічний такт - це уміння обирати відповідний тон й стиль спілкування зі студентами та колегами;

- педагогічна творчість заснована на повноті інформації, науковому прогнозі, умінні педагога кожного разу по-новому й ефективно застосовувати в навчально-виховному процесі різні комбінації форм і методів педагогічного впливу;

- гуманістична спрямованість є однією з визначальних характеристик майстерності, це спрямованість на особистість іншої людини, утвердження духовних цінностей, моральних норм поведінки і відносин;

- культура мовлення характеризується майстерним володіння словом, уміння точно, доступно, емоційно, образно висловлювати свої думки, оскільки всі педагогічні задуми, цілі та завдання реалізуються в педагогічній взаємодії – спілкуванні зі студентами;

- педагогічні здібності описують особливі якості особистості викладача, що зумовлюють успішність педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив узагальнити теоретичні підходи про те, що педагогічна майстерність – це система, як діалектична інтегрована єдність педагогічних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються і вдосконалюються в різних видах професійно-педагогічної діяльності та спілкування.

При цьому індивідуальна педагогічна культура викладача характеризує його професійну спрямованість та поведінку, так як викладачу з високим рівнем педагогічної майстерності властиві теоретичне обґрунтування власної педагогічної позиції, системність педагогічної діяльності, творення, гнучкість і варіативність у прийнятті рішень [1, 4].

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад і практичних аспектів педагогічної майстерності викладача в вищій школі при викладанні спеціальних технічних навчальних

дисциплін в сучасних умовах підготовки майбутніх фахівців в галузі електроенергетики.

Виклад основного матеріалу досліджень. Метою вивчення технічних дисциплін при підготовці фахівців в галузі електроенергетики є підготовка до майбутньої технічної діяльності на основі інтегрованих знань, які формують в студентів відповідну технічну картину світу. Як показує власний досвід та опанування [4], успішність діяльності людей, що мають справу з технікою, залежить не лише від їх професійної освіти, але й від того наскільки викладачі сформуvalи їх духовну, соціально-психологічну та фізичну культуру, розвили уяву, здатність формулювати завдання та вирішувати проблеми, розвили особистісні якості, які допоможуть їм в подальшій колективній діяльності.

Для досягнення зазначеної мети на перший план виходить взаємодія зі студентською аудиторією, яка за [5, 7] є «...спільність психологічного стану викладача і його слухачів, що викликані спільними роздумами та співпереживаннями в процесі їх сумісної інтелектуальної роботи. Ця спільність визначається зацікавленістю й довірою одне до одного. Наявність контакту у взаємодії зі слухачами усвідомлюється викладачем як позитивний чинник, що полегшує його роботу, адже в умовах взаємодії найбільш повно розкриваються його особистісні риси».

Слід відзначити, що факт встановлення контакту дає викладачу інтелектуальне й емоційне задоволення.

Аналіз літературних джерел [4, 5, 7] показав, що умовами встановлення взаємодії є:

- знання предмета розмови;
- врахування викладачем потреб та настроїв студентської аудиторії;
- проста, жвава мова викладача;
- постійний зоровий контакт зі слухачами, визначення їх реакції і внесення додаткових змін як у зміст, так і в методику викладення матеріалу;
- намагання бачити в кожному слухачеві співбесідника, товариша, не підніматися над аудиторією;
- залучення слухачів із перших хвилин до сумісного активного обговорення питань.

Вважаємо, що сенсом діяльності викладача є перетворення власних знань в переконання студентської молоді. Завжди існує ілюзія, що для такого перетворення достатньо лише змістовно, повно, логічно викласти певну інформацію і мета досягнута, але для того, щоб забезпечити успіх виступу лектору необхідно, щоб інформація була сприйнята, засвоєна студентами, більше того – стало б системою, частиною тих їх духовних цінностей, які зумовлюють мотиви поведінки.

Тому для досягнення такого успіху необхідні не тільки знання предмета, про який йде мова, а й уміння зробити так, щоб студентська аудиторія впродовж всієї лекції слухала та взаємодіяла з лектором-викладачем.

Висновок, який можна зробити після дослідження вищеназваної проблеми, це - важливо знати, що у взаємодії викладача й студентської

аудиторії відбуваються суб'єктивні відносини, які передбачають двобічну активність, незважаючи на те, що вплив викладача домінуючий і здавалось би однобічно впливовий.

Авторами статті розроблена узагальнену класифікація ознак студентської аудиторії при взаємодії викладача та студентів, яка наведена на рисунку 2.

Рис. 2. Узагальнена класифікація ознак студентської аудиторії при взаємодії викладача та студентів

Аналіз класифікації показав, що знання ознак студентської аудиторії допоможуть викладачу орієнтуватися в потребах та інтересах аудиторії, у настрої студентів, підготувати їх до сприйняття інформації. А своєрідність психологічних якостей згідно [1, 4, 5] наочно діє в аудиторіях, де різний демографічний склад, так як власний багаторічний педagogічний досвід довів, що дівчата (жінки) з більшою увагою слухають образне викладання, легко сприймають яскраві приклади, а хлопці (чоловіки) більш вимогливі до логіки, доказовості положень. Головне, що молодь, яка навчається на денній формі, на відміну від зрілого населення (студенти-заочники), більш скептична та намагається суперечити лектору.

Таким чином, перед викладачем стоїть непросте завдання встановити надійний зворотний зв'язок зі слухачами, уміти керувати ними.

Вважаємо, що це є непросте завдання ще й тому, що на практиці викладач далеко не завжди має можливість ознайомитися з характеристикою студентської аудиторії, тому доводиться під час виступу фіксувати її реакцію, вносити корективи у власний виступ. Для встановлення контакту зі слухачами необхідно знати соціально-психологічні способи організації аудиторії.

Розглянемо, які ж психолого-педагогічні вимоги висуваються до особистості викладача. За даними дослідників [1, 2, 4, 5, 7] для встановлення взаємодії викладача та студентів особистісні якості викладача є доцільними, тісно взаємопов'язаними й однаково важливими, тому стає доцільним розглянути соціально-моральну, професійно-педагогічну і пізнавальну спрямованість викладача, а саме:

- соціально-моральна спрямованість визначена ідейними переконаннями викладача, його соціальними потребами, моральними і ціннісними орієнтаціями, почуттям суспільного обов'язку і громадянської відповідальності [5];

- професійно-педагогічна спрямованість характеризує розвиток інтересу до професії та педагогічне покликання. Інтерес до професії відображається у позитивному емоційному ставленні до студентів та їхніх батьків (за потребою), прагненні оволодіти педагогічними знаннями і вміннями, при цьому основою педагогічного покликання є любов до дітей. Якості викладача, що характеризують професійно-педагогічну спрямованість, формують авторитет педагога, а саме, визнання студентством його інтелектуальної, моральної сили і переваги. Слід відзначити, що авторитетний педагог повинен бути ерудованим, справедливим, толерантним, принциповим, людяним, із високим почуттям відповідальності, при цьому не менш істотне значення мають його вміння гідно поводитися, бадьорість і життєрадісність, внутрішня зібраність, стриманість, привітність;

- пізнавальна спрямованість передбачає прагнення усвідомлювати перспективи науки, володіти культурою науково-педагогічного мислення. Професіоналізм – це здатність продуктивно, грамотно розв'язувати соціальні, професійні та особистісні завдання. Педагогічна культура є вищим виявом професіоналізму і охоплює такі компоненти: наукову ерудицію; загальну культуру; педагогічне мислення; педагогічну етику; культуру мовлення; культуру спілкування; духовне багатство; культуру професійного здоров'я; наукову організацію праці; прагнення до самовдосконалення шляхом самовиховання [5].

Досвід роботи авторів показує, що організація студентської аудиторії, з точки зору, розвитку в неї певного емоційного стану, як правило, ускладнюється перешкодами при встановленні інформаційного контакту між викладачем і студентською аудиторією:

- суб'єктивні перешкоди – це такі, виникнення яких залежить від рівня підготовки викладача, знання ним навчального предмета, уміння визначати

характеристику аудиторії. Ці перешкоди ніби задаються самим лектором, і для того, щоб їх здолати, треба краще готуватися до занять;

- об'єктивні перешкоди – це такі, які змінити викладач не може, адже вони походять із психологічних властивостей, їх змінити неможливо, можна лише враховувати і знаходити єдино можливі способи організації студентської аудиторії.

При проведенні навчальних занять з дисциплін зі спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка» завдяки власним спостереженням було встановлено, що:

- на початку занять більшість студентів знаходиться в своїх думках, проблемах, деякі не можуть одразу активно слухати, сприймати інформацію. Це означає, що потрібно звільнити свідомість студентів від тих життєвих обставин, які могли б негативно вплинути на їхнє ставлення до інформації, так як така інерція мислення заважає молодій людині переключити свою увагу на викладача, породжує навіть консерватизм поглядів;

- друга перешкода – це висока швидкість розумової діяльності: молода людина думає у 4 рази швидше, ніж викладає свої думки і знання, тому то при промові викладача інтелект студентів велику частину часу вільний і може втрачатися увага;

- при проведенні занять увага до навчального матеріалу є нестійкою, студент відволікається на зовнішність, голос, манеру говорити, на оформлення приміщення, на звук дверей, що відчиняються, шепотіння та на звуки з мобільних телефонів;

- студенти часто звикають тільки до своєї логіки та знань, до свого міркування, тому у них утворюється стійке несприйняття точки зору викладача, іноді це породжує репліки, вигуки та антипатію до чужих думок та реакцію незгоди з боку студентів.

Виникають актуальні питання, а саме:

1. Які знання допоможуть опанувати ці перешкоди?
2. Які існують психологічні та педагогічні прийоми усунення перешкод у психологічній організації аудиторії?

Відповідь на ці питання були отримані авторами після детального вивчення змісту літературних джерел [4, 5], в яких зазначено, що «... знання того, що можливість стійкого сприйняття без розсіювання уваги не перевищує тридцяти секунд.

Тому необхідно при підготовці до лекції, виступу підібрати квантовий викид інформації в аудиторію, суть якого в тому, щоб через визначені часові інтервали пропонувати слухачам нові факти, нетрафаретні висловлення, оригінальну ідею». Педагогічна майстерність викладача для усунення перешкод у психологічній організації студентської аудиторії міститься у дотримуванні трьох психолого-педагогічних вимог: новизни, доказовості й експресивності, за даними літературних джерел [5, 7].

Вважаємо, що перша вимога є сьогодні для викладача дуже серйозною психологічною і методичною проблемою, так як новий матеріал задовольнить

пізнавальні потреби слухачів.

Відомо, що сучасна молодь здатна отримати великий обсяг інформації з каналів масової комунікації. Тому то потрібно шукати інші засоби підвищення ефекту новизни, а саме, знайомство аудиторії з вже відомим матеріалом під новим кутом зору, при цьому студентство буде обов'язково зацікавлене, а те, що сказав лектор, для нього нове. Слід відзначити, що важливим аспектом є виявлення лектором свого ставлення до розглянутого питання при вивченні певної теми. В такому випадку викладач є особистістю, а головне, що він має й висловлює свою думку. Це допоможе студентові аналізувати інформацію, уточнювати її, та, як наслідок, прийти до необхідних висновків, але задача викладача при вивченні спеціальних технічних дисциплін – це не просто дати нову інформацію, головне - показати те, що він захищає, у чому переконує і переконаний, а без ґрунтовної доказовості викладач не зможе передати свою переконаність студентам.

За даними [5] «експресивність – це візуальний і звуковий прояв ставлення викладача до того, про що він говорить...». Тон, тембр голосу, характер інтонацій говорять про певне ставлення викладача до змісту певної теми дисципліни. Інтонація може донести до 40 % інформації до молодої людини, при цьому на сприйняття впливає міміка і жести викладача.

Успіх у спілкуванні зі студентами лектором буде досягнутий при застосуванні відкритого, домінантного, доброзичливого стилю спілкування. Характерними для цього стилю є прояви доброзичливого, зацікавленого ставлення до студентів, чуйності, допомоги та підтримки, а послідовність, вимогливість та справедливість викладача в поєднанні з чуйністю та особистісним, індивідуальним характером спілкування, як правило, викликають повагу й визнання студентів [4]. Емоційна яскравість виступу багато в чому забезпечує увагу аудиторії, ефективність засвоєння. При емоційно яскравому, експресивному виступі зростають розумова діяльність слухачів, їхнє прагнення міркувати по ходу виступу лектора, вносити корективи у свої знання.

Тому важливо володіти не лише логічністю викладу своїх думок, вірно будувати фрази, але й правильно інтонувати слова, користуватися модуляцією голосу, мімікою, жестами, так як вони активізують сприйняття інформації та більш поглиблену її обробку. Лектору та ведучому викладачу важливо пам'ятати, що увага й інтерес тісно пов'язані між собою і разом визначають активну розумову діяльність слухача.

За багаторічний термін проведення лекційних занять було встановлено, що на початку першої та другої півпари лектору необхідно витратити певний час, щоб сконцентрувати увагу слухачів на навчальному матеріалі. Головне слід пам'ятати, що за кілька хвилин до перерви чи взагалі до закінчення лекції уважність студентів знижується, тому то цілком природно, що такі об'єктивні зміни уважності студентів викладачу потрібно враховувати у своїй методиці управління та взаємодії з аудиторією.

Висновки.

Визначальною особистістю у освітньому процесі вищої школи є викладач, якому належить ключова роль в вищій освіті. Адже через діяльність педагога відбувається становлення громадянина України як особистості і фахівця, зміцнюється інтелектуальний та духовний потенціал української нації. Професія викладача - це дуже складна та відповідальна професія, а тому при роботі зі студентами необхідно глибоко усвідомлювати мету, зміст, засоби та види педагогічної свідомості, діяльності та майстерності, її функції і структуру, специфіку та особливості. Тому то роль викладача вищої школи у формуванні майбутніх фахівців та випускників закладів вищої освіти та у виборі майбутньої професійної діяльності є визначальною.

Список використаних джерел.

1. Голік О.Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект: Навчальний посібник. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2010. 242 с.
2. Калінська О.П. Розвиток педагогічної майстерності викладача економічних дисциплін у вищому навчальному закладі: автореф. дис. ... канд.пед. наук: спец. 13.00.04, Львів, 2018. 22 с.
3. Сідаш Н.С. Формування педагогічної свідомості у майбутніх викладачів вищої школи: автореф. дис. ... канд.пед. наук: спец. 13.00.07, Київ, 2017. 23 с.
4. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. Х.: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.
5. Теслюк В.М. Основи педагогічної майстерності: навчальний посібник. К.: НАКККіМ, 2011. 304 с.
6. Солдатенко М. Самостійна пізнавальна діяльність у контексті Болонського процесу. Рідна школа, 2005. №1. С. 49 - 51.
7. Основи педагогічної діяльності / Л.І. Холковська, О.В. Волошина, С.І.Губіна. Вінниця: «Твори», 2019. 240 с.
8. Квітка С.О., Нестерчук Д.М. Емпатія як компонент професійно-педагогічної діяльності куратора академічної групи. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: зб. наук.-метод. праць. ТДАТУ. Мелітополь, 2020. Вип. 23. С.337-340.

Nesterchuk D., Dyadenchuk A. Pedagogical skill of a high school teacher in the training of specialists in the field of electricity

Summary. The article considers the problems of formation of pedagogical consciousness of a teacher in the training of future specialists in the field of power engineering and investigates the components of organizational and methodological system of formation of pedagogical skills of a higher school teacher in teaching special technical disciplines in universities of 3-4 levels of accreditation.

Key words: pedagogical skills, teacher, high school, interaction, students.